

לרגל יום הזיכרון הבינלאומי לשואה החל ב-27 בינואר, אנו מביאים כאן קטעים מספרה של הסופרת נאוה סמל, "צחוק של עכברוש", הוצאת ידיעות אחרונות, 2001

”איך לספר את הסיפור? מה שהיה חתום התחיל לאחרונה לבצבץ.

ואולי אין שום צורך לספר. האשה הזקנה מנסה להגן על החלטתה העקבית, ולדבוק בשתיקתה. שנים רבות כל כך בלמה אותו בתוכה. ועכשיו, בלי שתוכל להדבירה, עולה השאלה מקברה, מתריסה וסודקת. איך לספר?

ואולי הסיפור כבר סופר. ברגעים של הסח הרעת הסתנן, צץ והגיח כאשר הרפתה את אחיותה. ומכיון שהמחשבה על הסיפור המתגולל עזוב וחשוף בלעדית מחזירה אותה, נרמה לה שאין לה ברירה אלא ליטול על עצמה את תפקיד המספרת.

והיא אינה יודעת איך. וכשם שכבשה את הסיפור, כך היא כובשת עכשיו את השאלה. כי אם תיתן לה קול, יתפרץ הסיפור בלי שתהיה לה שליטה עליו, ואיבריו הגדועים יתפורו לכל עבר, לא מוכרים אפילו לה.

ככל שהרבר תלוי בה, היא לא תספר את הסיפור במלואו. הייתי ילדה שלהם. אבא ואמא. אהבתי אותם. זאת יכולה להיות ההתחלה. לא.

כך יבוא הקץ על הסיפור עוד לפני שהתחיל.

גם כשבלמה אותו בתוכה, היה הסיפור מבליח, ותוקע בה את זיוויו. זיווים אחרים התמוססו או נשרו, והיא קיוותה שהזמן הוא טייח נאמן, המוחה את מה שאינו ראוי להזכר, אינו ראוי להיות מסופר אפילו לעצמה. לעתים רחוקות ניסתה לזמן אליה הבלחה נבחרת, ודווקא אז הזיכרון התמרד וסרב לשותף פעולה. רק בהסח הרעת, מעבר לגבולות השליטה, היה הזיו הבלתי קרוא ננעץ בה, כופה עליה את עצמו וגורף אותה אל תוך קרביו של הסיפור.

הייתי ילדה.

לא בחרתי להיולד.

סביר להניח שהייתי מאושרת. בלי שהשאלה תישאל, כמובן.

ילדים אינם נוהגים לתהות על אושרם.

מה את רוצה לדעת?

מה זה יועיל?

למה דווקא עכשיו?

מטח השאלות של האשה הזקנה מנסה לעכב את הבלתי-נמנע. אבל הנכרה אינה מוותרת: היא מתעקשת לקבל תשובות.

*

אין לי סיפור, המורה. אני נורא מצטערת. את יכולה לתת לי אפס. אני יודעת שהכוונה שלך הייתה טובה, וחץ מזה זאת אני שהצבעתי בשיעור ואמרתי שהיא הייתה שם, ואולי עשיתי את זה, אני מודה, קצת בשביל לעשות רושם, אז את השתכנעת שמוכרח להיות שם סיפור, אבל אני לא מצאתי אותו, ואני נשבעת לך שהתאמצתי. רק בגלל זה מגיע לי ציון עובר. ישבתי איתה אחר צהריים שלם, עד הערב, והנה המחברת, תראי בעצמך, והייתי מוכנה לכתוב את הסיפור שלה, בדיוק כמו שאמרתי, ואולי, לא נעים לי להגיד את זה כי את הרי המורה שלי, אין בכלל סיפור. היא אפילו לא מסכימה שאני אקרא לה "ניצולת שואה". היא אמרה שניצולים זה כאלה שקרה להם נס, ובדברים כאלה הסכתא שלי בכלל לא מאמינה. ועכשיו אני לא יודעת איך לקרוא לה. שואה קטנה, זה מה שהיא אמרה, אני נשבעת שאני ממש מצטטת מהפה שלה, למרות שאיכשהו - לא יודעת למה - לא רשמתי.

אמרתי לה, אבל את ניצלת, נשארת בחיים, ואפילו הדגשתי את המילה "חיים", כמו שאמרתי לי לעשות, אבל היא תיכף אמרה שלא היה שום נס, למרות שחשדתי שאולי אז היא דווקא כן חיכתה לנס. ואני ניסיתי, אני נשבעת לך, לבקש ממנה שתתחיל מהתחלה, כדי שאני אוכל לתעד הכל, ופעלתי בדיוק לפי ההוראות שלך, כי למרות שאת המורה שלנו להיסטוריה, למדת גם פסיכולוגיה באוניברסיטה, אבל היא כל הזמן הסתבכה והתבלבלה, למרות שזה בכלל לא מתאים לה להתבלבל, לפחות לא בעניינים כאלה. וכשחשבתי שהיא סוף סוף מתחילה, היא נעצרה והשתקתה, ושוב ניסתה לשוב הכל נתקע, ואני לא הבנתי איפה הבאג והתחלתי לאבד את הסבלנות, אבל בכל זאת ממש התאפקתי, כי הרי לא קל להם לחזור אחורה ואנחנו צריכים לדבוק אותם ברגישות ובאחריות, והכי חשוב - לגלות הבנה, אם כי לעולם לא נוכל להבין באמת, זה מה שאמרתי. אבל הניסיון להקשיב, גם זה משהו.

*

אולי ההיסטוריה היא מין סיפור, מין שיר, קובץ אגדות, שבני האדם מספרים לעצמם בלילות. והסיפורים והאגדות והשירים הללו לוכדים בתוכם את האמת, בצופן שרק מעטים ירצו לפענח. וגם על זיכרונה של הילדה אינני יכול לסמוך, מפני שעשיתי כל שיכולתי על מנת למחוק אותו. החברתי אותו בידיעה צלולה, כך שיישמרו גופה ונפשה לשארית חיייה שניתנו לי כפיקרון. אך אינני מתנער מאחריות למעשה המחיקה שלי, ולכן אני טומן את הזיכרון בתיבה מחוץ לגבולות גופה, מין מארז קטן שיוצג סביבה, ישל את אורו המוחזר, ובלבד שהיא עצמה לא תיכווה. העדות הזאת תרביץ בחשכה עד לימים שבהם הילדה כבר לא תהיה, וגם אני אלך בדרך כל בשר.

הזיכרון הזה יישאר, אני מבטיח לעצמי, כשם שצחוק של העכברוש יתקיים תמיד. זה הצחוק שמתהווה בחשכה גמורה, עד שאיננו יכולים אפילו לחשוך בקיומו. זה הצחוק שגם אם לעולם לא נצחק אותו, נקווה תמיד שמישהו אחר צוחק אותו, אף על פי כן ולמרות הכל.

אני קובר את העדות וסותם עליה את הגולל. לזרוס בתכריכים. יום אחד היא תקום לתחייה.

היהודים היו.

הילדה קיימת.

כנגד כל השכחות, הזיכרון הזה היה ויהיה.

לוותר. "68 שנים אחרי הם אמרו 'אנחנו מצטערים על תוצאות המעשה שלנו'", אומרת טיימן, "זה שונה מאשר להגיד 'אני מצטער', לבקש סליחה. יש להם מחויבות לשלם פיצויים כי הם קיבלו כסף לפי ראש לקילומטר. החברה היא תחת ממשלת צרפת, אבל היא לא זרוע של הממשלה, מדובר בחברה נפרדת, חברה שכותבת מחדש את ההיסטוריה של השואה. הם הסתירו את הסיפור. הבעיה היא שאם את לא זוכרת את ההיסטוריה, את תחזרי עליה. זאת אחת הסיבות שאנחנו דורשים שקיפות מלאה, שיפתחו את הארכיונים שהם לא פתחו לציבור עד עכשיו. בהתחלה הם הכחישו שהם קיבלו תשלום, אבל קורט שכטר, יהודי צרפתי שנפטר לאחרונה, הצליח לחדור לאחד הארכיונים שלהם ולהביא העתק תשלום שהם קיבלו

רוזיטה גולדסטיין:

"אין יום בחיי שאני לא חושבת על מה שקרה, זה י שאר איתי עד היום בו אמות. אנחנו רוצים את מידת הצדק, אם הם רק היו משתדלים קצת להציל אותנו, יותר אנשים כמונו היו חיים היום"

על הפעלת הרכבות. יש גם חשבון על ההסעות שהחברה שלחה לגנרל שארל דה גול אחרי שחזר פריז, שבו נאמר שאם הסכום לא ישולם בתוך 30 יום, תחול עליו ריבית. צריך להבין שזה היה עבורם עסק. עובדי החברה ארגנו את השיירות, מנעו מאנשי הצלב האדום לספק מים לאנשים שבקרונות. הם גם בדקו שהאנשים לא יברחו. הם ניהלו את המשלוח עד הגבול הגרמני, שם הגרמנים לקחו את השליטה".

איך אתם מממנים את המאבק?

"אנחנו עובדים על המקרה הזה כבר עשר שנים ואנחנו זקוקים לתמיכה. בעולם היהודי, היחיד שתמך בנו היה מרכז שמעון ויזנטל. אירגונים יהודים אחרים לא עוברים אתנו, אולי בגלל שאין כאן צד כלכלי. גם אירגונים יהודים צרפתים לא מעוניינים, כך שאנחנו עושים הכל בעצמנו".

עו"ד רפאל פרובר, שעובד בחברת עורכי דין בינלאומית שבסיסה בווינגטון די.סי, התגייס למשימה אף הוא לפני כשלוש שנים. פרובר מספר שבעקבות הכישלון בזירה המשפטית החלו התובעים לעבוד על לובי לנושא. חברת הקונגרס מניו-יורק, קרוליין מאלוני הסכימה להציג הצעת חוק. כך גם הסנאטור הראשי ממדינת ניו-יורק, צ'אק שומר, התגייס להביא את ההצעה בפני חברי הסנאט ביחד עם הסנאטור מקרטיקט, ג'ו ליברמן. פרובר עדיין שההצעה תובא לדיון בעתיד הקרוב גם בפני הקונגרס החדש. "אנחנו די אופטימים שההצעה תעבור", אמר השבוע, "זה הסיכוי האחרון של הניצולים להשיג צדק. SNCF צריכה לעשות את הרבר הנכון: להתנצל ולשלם פיצויים לניצולים. אולי הסנאטור צ'אק שומר יוכל להציל את המצב. זה מקרה חשוב ואנחנו מחוייבים להשיג צדק לניצולים".

עברו במנהטן, שם גרה הדודה. היא זוכרת איך עבדה על שיפור המבטא שלה מתוך רצון להיות כמו כולם. לאחר שנישאה, עברה עם בעלה האמריקאי לווסט המפסטד, לונג איילנד, ולבני הזוג נולדו שני ילדים. במשך השנים הייתה גולדסטיין פעילה בתחום הנצחה השואה; היא אירגנה נסייעות למצעד החיים ואף ביקרה בישראל.

לפני כמה שנים שמעה על עורכי הדין שנאבקו בשמם של ניצולים ובני משפחותיהם כנגד חברת הרכבות. גולדסטיין מיהרה להופיע בכל אמצעי תקשורת בפלורידה, שם תקפה את החברה והביעה התנגדות להשתתפותה במכרו. את ההתנגדות הכפריה של חברת הרכבות היא מקבלת בציונות ומסבירה שהיא הגיעה רק בשל הלחץ שהופעל עליה להתנצל, כתנאי להשתתפות במיכרוזים. "כל השנים הם אמרו שהם פעלו מחוסר ברירה, שהם היו תחת כובש, מה שהוכח כשקר במסמכים שהתגלו והתפרסמו לאחרונה", אמרה. "הם קיבלו תשלום מממשלת וישי, ששיתפה פעולה עם הנאצים, ובסוף המלחמה הם הגישו חשבון לממשלת צרפת וציינו שעל כל חודש ע"כוב הם דורשים ריבית. בשבילנו זאת לא הייתה התנצלות, הם גם לא פתחו את הארכיונים שלהם עד היום. הרגשתי שאני חייבת לפעול נגדם גם בשביל בני הדורים שלי, בני ה-14 וה-19, שנרצחו בתאי הגזים באושוויץ. התראיתי בכל תחנת טלוויזיה אפשרית וסיפרתי שהם שיתפו פעולה. הם כנראה נלחצו מאוד ולכן שכרו בפלורידה חברה ליחסי ציבור. יום אחד קיבלתי טלפון שבו ביקשו ממני שאפגש עם נשיא החברה. הפנתי אותם לעורך הדין שלי. לא הייתה לי כל כוונה לספק להם אפשרות לעשות לעצמם יחסי ציבור. מה שגרם להם לגרש את אבא שלי ושאר 37,000 היהודים, היה הרצון לעשות כסף וזה גם המניע שלהם היום. אני לא יכולה לתת לזה לעבור. אין יום בחיי שאני לא חושבת על מה שקרה, זה יישאר איתי עד היום בו אמות. אנחנו רוצים את מידת הצדק, אם הם רק היו משתדלים קצת להציל אותנו, יותר אנשים כמונו היו חיים היום".

מאבק בחסינות משפטית

עו"ד הארייט טיימן נשאלה בשנת 1999 אם תהייה מוכנה להוביל תביעה נגד חברת הרכבות הצרפתית. אחרי שחקרה את הנושא והגיעה למיסקנה שיש סיכוי לזכייה, היא הגישה את התביעה בשנת 2003 בבית משפט בברוקלין, שם מתגוררים ניצולים רבים. לדבריה, סיפור התביעה עבר מפה לאוזן בקרב הניצולים ואנשי התחילו להתקשר ולהצטרף לתביעה. אבל בית המשפט דחה את התביעה בשל טענת החסינות, מה שלא עצר את התובעים מלהגיש ערעור. בשנת 2004 התקבל הערעור, אבל אז התברר שגם שופטי בית המשפט הגבוה שרנו בערעור

הנגדי שהגישה חברת הרכבות בשנת 2007, לא מצאו שהתביעה הוכיחה שראשי החברה גנבו רכוש בתקופת המלחמה, מה שהיה עולל להסיר את החסינות שלהם. טיימן, אשה נחרצת הפועלת מתוך שליחות, וקבוצת עורכי הדין שעובדים איתה בהתנדבות, אינם מתכוונים

גם הוא היה על הרכבת הצרפתית. ג'ימי סטיוארט, 65 שנים אחרי השחרור